

כל מצוותיך אמונה

יחס התורה לבעלי מוגבלויות

עיון טעמי תורה וגבולותיו

התורה מצווה בפרשתנו על איסור עבודתם של כהנים בעלי מום במקדש, כשבכך היא כוללת בעלי נכים מלידה יחד עם פגועי מחלה, תאונה או מלחמה, בעלי מום גלוי יחד עם בעלי מום נסתר:

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלקיו: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עֹר או פסח או קָרם או שָׂרוע: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד: או גֶבֶן או דק או תְּבַלֵּל בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך: כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אִשֵּׁי ה' מום בו את לחם אלקיו לא יגש להקריב:^א

בפסוקים הבאים מסייגת התורה את האיסור, וקובעת שבעל המום אינו מאבד את כל הזכויות הנובעות מכהונתו:

לחם אלקיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל: אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני ה' מקדשם:^ב

האמת ניתנת להיאמר, שבדורנו קשה לקרוא פסוקים אלו ללא קושי. זכינו לחיות בתקופה שבה הרגישות האנושית כלפי סבלו של כל אדם באשר הוא גברה מאוד. בעלי צרכים מיוחדים בכלל, ובעלי מומים ביניהם, אינם נאלצים עוד להלך בשולי החברה ולהצטמצם למרחב המוגבל שנסיבות חייהם מאפשרות להם. אם בעבר היה השונה נתקל רבות ביחס מבזה או מתעלם, הנה כיום נעשה מאמץ רב לאפשר את מעורבותו בתחומים רבים – אם בעזרת חינוך לקבלה, לחמלה ולעזרה לזולת ואם באמצעות חקיקה המחייבת הנגשת מבני ציבור ומתן שוויון הזדמנויות לכול.

מאליה עולה השאלה כיצד זה תורתנו הקדושה – תורת חסד – מטילה איסור זה על אנשים, שבלאו הכי חייהם אינם קלים כלל והם מתמודדים בגבורה עם מחסומים רבים? לא זו בלבד,

^א ויקרא כא טז-כא.

^ב שם כב-כג.

אלא שהתורה גם נוקטת לשון חריפה: "ולא יחלל את שם קדשי כי אני ה' מקדשכם", בעוד אנו היינו רואים מחזה שכזה – שבו כהן בעל צרכים מיוחדים עובד במקדש לצד כהנים אחרים – כקידוש ה'.

ראיתי לאחרונה מאן דהו שרצה לטעון שהציווי היה קשור לחברה שראתה את המוגבלויות הגופניות כתופעה שלילית, וממילא התייחסה כך לנושאייהן, וכי בדורנו שבו היחס החברתי לבעלי מוגבלויות השתנה לטובה – גם הדין יכול להשתנות. אך מגמה זו מביאה לעיוות אמיתתה של תורה כדי להתאימה למיטת סדום של רוח הזמן, כאילו מדובר באיסור שעבר זמנו ולא באמת נצחית, חלילה, שהרי "זו התורה לא תהא מוחלפת".

לא זו הדרך ולא זו העיר, אך אמנם מצווה גדולה לעסוק בשאלה זו בתוך כתלי בית המדרש, ולבקש להבין ככל שנוכל את הטוב והחסד המתבטאים במצווה זו – ככלל מצוותיה של תורת אמת וחסד. בכך אין אנו מנסים להכפיף את התורה לסברתנו האנושית, אלא להפך, לנסות ולהעפיל לגובה התורה האלוקית ולהבינה לאשורה, כדרך בעלי טעמי המצוות שבכותבם את הטעמים עוזרים לנו להזדהות יותר עם המצוות האלוקיות.

בשער הדיון חובה לקבוע את גבולות הגזרה: מותר לתהות, לשאול, לחקור ולעיין בטעמן של מצוות. יחד עם זאת, על כל העוסק בטעמי מצוות בדרכם של רבותינו, מעתיקי השמועה בכל הדורות, לדעת מראש שלא כל אדם זוכה לרדת לעומקם, ולא כל דור זוכה שיתגלו לו, וסוף דבר "את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם"^א. ישנן מצוות עשה שלא נדע את עניינן, כמו פרה אדומה שעליה אמר החכם מכל אדם "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני"^ב, ולמרות זאת ניתן את נפשנו על קיומן מתוך ידיעה ש"חוקה חקקתי, גזרה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי"^ג. ישנן מצוות לא־תעשה שלא נבין את סיבתן, ולמרות זאת נשמור אותן בנאמנות שהרי "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'".^ד

ידועים דברי הרמב"ם בסוף הלכות מעילה, המציגים את שני הצדדים מתוך איזון מושלם:

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף עניינם כפי כוחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול...

^א קהלת יב יג.

^ב שם ז כג. יומא יד, א. וראה ספר החינוך, תקמה.

^ג במדבר רבה יט: א.

^ד משלי כא ל.

הרי נאמר בתורה "ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם"^ז, אמרו חכמים ליתן שמירה ועשייה לחוקים כמשפטים, והעשייה ידועה והיא שיעשה החוקים; והשמירה – שייזהר בהן ולא ידמה שהן פחותין מן המשפטים. והמשפטים הן המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם־הזה ידועה, כגון איסור גזל ושפיכות דמים וכיבוד אב ואם, והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע, אמרו חכמים: "חוקים חקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן", ויצרו של אדם נוקפו בהן ואומות העולם משיבין עליהן, כגון איסור בשר חזיר ובשר בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר המשתלח.

וכמה היה דוד המלך מצטער מן המינים ומן העכו"ם שהיו משיבין על החוקים, וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם היה מוסיף דבקות בתורה, שנאמר: "טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצר פקודיך"^ח, ונאמר שם בעניין: "כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני"^ט, וכל הקרבנות כולן מכלל החוקים הן, אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד, שבעשיית החוקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם־הבא, והקדימה תורה ציווי על החוקים, שנאמר "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם"^י.

מוסר ורגישות בקודש

כפי שציינו, הדיון ה'רועש' מתעורר בדרך כלל מתוך עימות מוסר התורה עם מוסר התרבות המערבית המודרנית. אין זו תופעה חדשה. התרבות האנושית מתפתחת ועוברת שינויים רבים במרוצת הדורות, ושינויים אלו אינם פוסחים גם על עם ישראל בכלל ועל בית המדרש בפרט. מתוך כך, התורה חוזרת ו'נבחנת' שוב ושוב אל מול החידושים האחרונים. מקנטריה מבקשים למצוא את חרפתה ולהציגה כמי שאבד עליה הכלח, אך אנו, אוהביה של תורה, נבקש לגלות את כבודה ביתר שאת ולהראות גם לחולקים עליהם שמקור מים חיים שבתוכה לעולם לא ייבש ולא יפסוק.

בנידון דידן, הנחת היסוד הראשונה היא שהרגישות לבעלי צרכים מיוחדים היא עניין מחודש, חיצוני לתורה, וממילא נמתחת הביקורת על ההליכה העיוורת אחר 'קובץ חוקים'

^ז ויקרא יט לז.

^ח תהלים קיט סט.

^ט שם קיט פו.

^י ויקרא יח ה.

^{יא} משנה תורה, הלכות מעילה ח: ח.

קדום זה, המשקף את אטימותו של העולם העתיק, שלא נמצא בתוכו מקום לחלש ולשונה. רחמנא ליצלן מהאי דעתא.

ואולם אין הדבר כן, ורק מי שלא מצוי בעיון תורה יכול לומר כך. ערכי החסד, הרגישות והמחויבות לעזרת החלש שוזרים רבות ממצוות התורה, עד שאפשר לומר שהן עיקרון מכונן שהתורה מבקשת מאתנו ליישם בכל תחומי החיים⁹⁷.

כתב על כך רבי אליעזר פאפו זצ"ל, בעל הפלא-יועץ:

ובכלל מצוות אהבת הגרים הוא לעזור ולסייע לאיש הנודד ממקומו והוא גר בארץ נכרייה, ולא דווקא גר צדק, דאטו יציבא בארעא וגוירא בשמי שמיא? וזיל בתר טעמא, דכתיב: "ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים"⁹⁸, הרי בהדיא דקרא משתעי על מי שהוא גר בארץ נכרייה בלי רע ואין לו מכיר ורוחו נמוכה ולבו נשבר ונדכה, ראוי לרחם עליו ולקרבו ולהיות עמו אוהב ורע ולעזור ולתמוך בכל הבא בידו, ובזה מקיים מצווה רבה זו.⁹⁹

למדנו מדברי הפלא-יועץ שבאזהרתה מפני אונאת הגר אין התורה מתכוונת דווקא לגר כפשוטו, אלא לכל אדם החריג בחברה, אם בשל נכות גופנית ואם בשל פער מנטלי. אזהרה זו מקוימת על ידינו מזה אלפי שנים, הרבה לפני שהעולם ה"נאור" הדביק את הפער והגיע לאבחנה מוסרית זו, ועל כן אין זה נכון לומר שהתורה מוצאת עצמה לפתע מאותגרת על ידי ההתפתחות המוסרית של החברה המודרנית. ההפך הוא הנכון: המצב המתוקן¹⁰⁰ שהחברה הגיעה אליו בימינו הוא פרי השפעת התורה ודברי הנביאים, שפעלו בעולם במרוצת הדורות כמים שקטים ההולכים לאט וחודרים עמוק אל מחשבת העמים ואל נפשותיהם¹⁰¹.

מפני ביטחוננו כי "ישירים דרכי ה' וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם"¹⁰², ננסה בשורות הבאות לעלות אל הקודש ולהביא ארבעה טעמים לאיסור עבודת כהן בעל מום. אין בטעמים אלו כדי לשכך את צערו של מי שנסיבות חייו כפו עליו מגבלות מסוימות. נחמה שלמה על הצער העמוק הזה באה אל האדם רק מאת ה', שכל מחשבותיו אלינו וכל מעשיו לטובתנו. אמנם דומה שיש בהם כדי לישב את הדעת ולהעמיד אותנו על המוסריות והחסד

⁹⁷ לדוגמה: "לא תקלל חרש ולפני עֵנָר לא תתן מכשול" (ויקרא יט יד), "ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כג ט), "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט יח), ועוד.

⁹⁸ שמות כג ט.

⁹⁹ פלא יועץ, ערך גר.

¹⁰⁰ ראוי לציין שגם המצב הזה אינו חף מעיוותים ומשגיאות, אולם לא בזה ענייננו.

¹⁰¹ ראה שו"ת מהרי"ל סימן קצו, המבאר שכל מי שרוחו נמוכה ולבו נשבר ונדכה שראוי לרחם עליו ולקרבו, ועליהם הקפידה התורה ביותר, עיי"ש.

¹⁰² הושע יד י.

שבמצווה זו. ויש לציין שארבעת הטעמים אינם סותרים זה את זה אלא משלימים זה את זה, כאשר מבין כולם תתיישב קושייתנו.

א. כבוד ציבור

נדמה כי לב הקונפליקט העומד בפנינו הוא בהתנגשות שבין צורכי הרבים לבין עולמו של היחיד, צרכיו ורגשותיו. במשך שנים רבות נטה העולם לקיצוניות בעניין זה, ולא נתן ליחיד כל ערך אל מול צורכי הרבים. בנקודות שונות במהלך ההיסטוריה אף ניתן לכך ביטוי קיצוני. כך, לפני יותר מ-1500 שנה נהגו אנשי ספרטה שביוון, שראו את ערך הבריאות והכשירות לקרב כצורך ציבורי עליון, לשים קץ לחייהם של תינוקות חלשים או בעלי מום. תחת שלטון הרייך השני החילה גרמניה הנאצית את הפתרון הסופי שלה לא על יהודים בלבד, אלא גם על חולים סופניים ומוגבלים. בין השנים 1905-1970 סירסה ארצות הברית של אמריקה, נושאת דגל החירות והשוויון, נתינים שהיו בעלי מום העובר בתורשה.

המודעות המתגברת לקשייהם של בעלי צרכים מיוחדים והרצון המתעצם לשילובם בכל תחומי החיים מבטא את ההפך הגמור – הרבים מצטמצמים, כובשים את נטייתם הטבעית להלך כדרכם, ומפנים בתחומם מקום מיוחד ליחיד ולצרכיו. תקציבים, תשומת לב, חינוך וחקיקה מבקשים לשנות את פני התמונה, ונוחלים בכך הצלחה רבה.

עדיין, לא ניתן – ואף לא צריך – להגיע להלימה מוחלטת בין צורכי הרבים לרגשותיו של היחיד. ברור לכל בר דעת שבתנאים מסוימים, כאשר קיים קונפליקט שאינו ניתן ליישוב, גוברים הרבים על היחיד ודוחים את צרכיו מפני צרכיהם. אדם שידין רועדות לא יוכל להיות רופא מנתח, גם אם יחוש שזכות המימוש העצמי שלו נפגעת בשל כך. אדם שכושרו הגופני לקוי לא יוכל להתקבל ליחידה מובחרת. אדם שמנת המשכל שלו נמוכה במיוחד לא יעמוד בראש מכון למחקר מדעי. חשוב להדגיש כי הדברים אמורים גם לאור ההשקפה המודרנית המתוקנת, שאינה רואה בשונות גופנית או מנטלית גנות או פחיתות. האדם מכובד בעינינו כאדם וראוי לכל יחס של כבוד והערכה, ועם זאת – אינו מתאים לכל תפקיד.

אחד מצרכיו המובהקים של הציבור הוא הייצוגיות, ובלשון ההלכה – "כבוד ציבור". בכל מדינה בעולם, מתוקנת ושאינה, ניתן ייצוג מכובד ואף מפואר למוסדות הציבור ולאישים החשובים העומדים בראש הממשל ופועלים בשמו. הנשיא אינו נוסע ברכב יד שלישית, ראש הממשלה אינו לובש בגדים ישנים או מאיכות נמוכה, בניין הפרלמנט הדור וסדריו נשמרים בקפידה. שוב, חשוב להדגיש שגינוני הכבוד הללו אינם מבטאים שלילה – כי אם מעלה. אין כל גנאי בקניית רכב משומש, ובמקרים רבים זהו המעשה הראוי והשקול ביותר, אך הדבר אינו מתאים לנשיא. אין כל פסול בלבישת בגדים ישנים, שלמים ונקיים, אך לראש

הממשלה זה לא מספיק. אין כל אדם חייב להדר את ביתו בתמונות וחפצי אמנות, אך בניין הפרלמנט צריך להיות מהודר ומפואר. כבוד המלכות - הוא כבוד הציבור. כך בחול, וכך - להבדיל - בקודש, בבית הגדול שעניי עם ישראל כולו נשואות אליו, וכפי שכתב הרמב"ם:

ואמנם היות השמירה והסיבוב סביב למקדש תמיד הוא לכבד אותו ולפארו, ושלא יהרסו הסכלים גם כן והטמאים אליו, ולא בעת האנינות, וכל מי שלא רחץ גופו כמו שיתבאר, ומכלל הדברים המביאים להגדיל המקדש ולפארו עד שיגיע לנו יראה ממנו, שלא יבוא אליו לא שיכור ולא טמא ולא מי שלא רחץ ראשו, רצוני לומר פרוע ראש, וקרוע בגדים, ושכל עובד יקדש ידיו ורגליו, ולהגדיל הבית עוד הגדיל מעלת עובדיו ונבדלו הכהנים והלוויים, וציווה להלביש הכהנים בגדים נאים ומלבושים יפים וטובים בגדי קודש לכבוד ולתפארת, ושלא ישמש בעבודה בעל מום, ולא בעל מום לבד אלא הכעורים גם כן פוסלים בכהנים, כמו שהתבאר בתלמוד זאת המצווה, ומפני שההמון לא יגדל אדם אצלם בצורתו האמיתית אלא בשלמות איבריו ויופי בגדיו, והמכוון - שתהיה לבית גדולה ותפארת אצל הכול.^{יז}

הרי לנו שני צרכים סותרים: מחד משקפים דברי הרמב"ם בבירור את הצורך בהכרת האדם בצורתו האמיתית, המחייבת מתן כבוד לכל אדם ללא כל התחשבות בשלמות גופו או יופיו החיצוני; ומאידך עומד הצורך הציבורי להגדיל את תפארתו וכבודו של בית המקדש "אצל הכול" - לרבות ההמון, שמבטו מכון לחיצוניות ההופעה. הכלל דוחה את הפרט.^{יח}

עם זאת, יש לשים לב לגישה המורכבת שנקטה התורה ביחס לבעל המום, כאשר מחד היא מרחיקה אותו באיסור "לא יקרב להקריב לחם אלקיו", ומאידך היא מקרבת אותו באומרה כי "לחם אלקיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל". מורכבות זו היא ההוכחה שהתורה לא דחתה את בעל המום מכול וכול, שהרי סגולה של כהן קדושה יש לו ("לחם אלקיו... יאכל"), ורק מעבודה שיש בה ממד של ייצוגיות ("לא יקרב להקריב") - שבה נדחה הפרט מפני הכלל - הוא נפסל. כמו כן, יש לזכור כי תפקידו העיקרי של הכהן, שאותו מילא במשך מרבית ימי השנה, לא היה בקודש פנימה אלא דווקא בחוץ - בהרבצת תורה בישראל - וממנו לא הודרו בעלי מומים כלל ועיקר.

^{יז} מורה נבוכים ג: מה.

^{יח} מעין זה נשאלנו כמה פעמים האם ראוי שישמש נער כשליח־ציבור בתפילות השבת, כאשר מחד אין כל פסול בתפילתו של נער וישנו גם רצון חינוכי לתת לו מקום פעיל ואחראי בבית הכנסת, ומאידך עולה השאלה האם זהו כבוד הציבור. למסקנה השבנו שככלל אין הדבר ראוי, שכן תפילת השבת היא אירוע מרכזי בעבודת ה' של הציבור, ולמרות השיקולים המחייבים זאת - כבוד הציבור קודם. למותר לציין שתשובה זו עשויה להשתנות לפי ההקשר.

ב. שלמות החיים

אחד הטעמים הקדומים לאיסור עבודת כהן בעל מום מובא במדרש ההלכה:

"תמים יקריבנו" – כשם שהקרבן, שאם אינו תמים, אינו לרצון, כך האיש, אם אינו כעניין הזה אינו לרצון.²

דברים קצרים אלו פותחים פתח אחר לחלוטין להבנת משמעות האיסור שבו אנו דנים. ההתקדמות המוסרית שהביאה את החברה לחוש את כאבו של בעל המום לעתים קרובות מפריזה יתר על המידה, לא בהזדהות וברגישות המבורכות כל כך – אלא בניסיון להתכחש לפגם, לטשטש את ההבדל ובעצם להכחיד את קנה המידה הקובע מהי הנורמה הבריאה והרצויה ומהו המצב החריג.

קרבת העולה על המזבח צריך להיות תמים, שלם באיבריו, ומכאן אנו למדים שיש ערך בשלמות הגוף, וכי קרבן שאינו שלם – הוא מתנה שאינה שלמה. המדרש מוסיף שדין זה נכון גם לגבי הכהן המקריב, שלוחא דרחמנא ושלוחא דידן³ להעלות קרבנות על גבי המזבח, שעליו לעמוד נוכח פני ה' כשהוא שלם באיבריו ולא פגום חלילה.

תפיסה זו יש בה משום חידוש. דתות אחרות אינן גורסות אותה. בנצרות מושרשת האמונה שהגוף נגוע בחטא קדמון, ולעולם אינו יכול להיטהר ממנו ולהירצות לה'. כפועל יוצא, נוצר בה נתק של ממש בין חיי חומר מלאים, הכוללים קשר נישואין והולדת ילדים, ובין ההתמסרות אל הקודש. באיסלאם נחשב העיוור לקדוש. בדתות המזרח חיים ה'קדושים' בסגפנות מופלגת, ללא כל רכוש חומרי, ובמקומות רבים הם נוהגים גם לענות את גופם ולהשחיתו⁴.

עובדה זו הביאה לידי כך שהדת נקשרת פעמים רבות עם אנשי החולי והמחסור, כביכול אין לעשיר ולבריא מה לחפש תחת כנפיה, ורק המסכנים והנדכאים מזדחלים אל אנשי הדת ואל מוסדותיה כדי למצוא בהם נחמה וסעד. בעוד ניתן לצפות שמי שיראת אלקים נגד עיניו יהיה הראשון להושיט עזרה לכל מבקש, הרי לא ניתן להתעלם מן הדרך העגומה והמסולפת שבה מצייר מצב זה את מושג עבודת האלקים בעולם. האם התורה היא תורת

² ויקרא א ג ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שם.

³ ראה נדרים לה, ב; קידושין כג, ב.

⁴ ומה שמצאנו גם בספרי ראשונים בשבח הסגפנות זהו רק כתשובת המשקל לחטאים כבדים, אך לא כאידיאל בפני עצמו, עיין ספר חסידים סימן קסז; של"ה, שער האותיות, העמק ברכה, אות לא. וכבר כתב אחי הגר"א (מעלות התורה עמ' 28-29) שבדורנו ירדה חולשה לעולם ולכן חולשה לגוף, ועל כן יש להימנע מלקיים תשובת המשקל בסיגופים, ואין לנו אלא להתעורר בתורה. ועיין שמונה קבצים ב: קלא.

מסכנים? האם דבר ה' רלוונטי רק לחולים ולשבורים? האם התורה נותנת מענה רק לעניין ולדחוקים?

כנגד התפיסה המשובשת הזו יצא חוצץ הרש"ר הירש:

כבר עמדנו לעיל^{כב} על היחס ההדוק שבין הכהן המקריב לקרבן, וכבר הסברנו את משמעות התמימות הגופנית הנדרשת ביחס לשניהם. היא מבטאת גם את שלמות התמסרותנו וגם את שלמות החיים שנוכה בהם בקרבת ה'.

מזבח ה' לא הוקם לצורך שבורים ורצוצים, עיוורים ופסחים, נכים ודוויים וחולים; לא לשם כך נבנה המזבח, כדי שהאדם העייף ישתרך למעלותיו וימצא שם נוחים לאבליו או רפואות פלאים לחוליו. כי החיים בשלמותם, ברענותם ובגבורתם יתקדשו שם לחיי מעש של עבודת ה', וכך יזכו בברכת ה' של רענות נעורים וכוונת חיים. החיים והגבורה, לא המוות והחולשה, שוכנים במזבח ה'; והוא דורש את התמסרות האדם השלם, והאדם בשלמותו יעלה שם ויפרח.

"אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו, כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רפאך"^{כד} – זה המאמר הראשון על המשמעות והכוח של מצוות ה'. אם תמסור את כל חייך כדי לקיים את כל תורת ה', הרי תורה זו תהא רפואה מונעת לכל הסבל הגופני והחברתי המעיק על שאר האנושות, "כי אני ה' רפאך".

והבטחה זו והתנאי לקיומה יבואו לידי ביטוי במקדש התורה עליידי הכהן ועליידי הקרבן. משום כך אנשים תמימים – ולא בעלי מום – יקריבו את הקרבנות של מקדש התורה... באותה דרגה, שבה כל חיי האדם נעשו "לחם אלהיו", שם אין אנשים שבורים, "כי כל איש אשר בו מום לא יקרב": בעל מום לא יוכל לייצג את האדם המצוי בקרבת ה'.

וכדרך שבעל מום איננו יכול לייצג את האדם הפורח בקרבת ה', כן גם "לא יגש להקריב את אשי ה'": אין הוא יכול לייצג את נקודת המצב שממנה יש לבקש את קרבת ה'. לא משבר החיים יניע את האדם מיישראל לבקש את ה' במזבחו; לא חיים שבורים ולא חלק של החיים ימסרו לאשדת המזככת והמעצבת, למען יהיו לחם אלקיו; "את לחם אלקיו לא יגש להקריב": אין אדם זוכה לחיים שלמים הראויים לקרבת ה' אלא אם כן תחילת שאיפתו היא מנקודת המצב של החיים השלמים. בתמימותם.

^{כב} רש"ר הירש לויקרא א ג.

^{כד} שמות טו כו.

עמדת התורה, אפוא, רחוקה מכל זה כרחוק מזרח ממערב. בתורה הגוף והנפש משלימים זה את זה, החומר והרוח משתוקקים להתחבר זה לזה. בדרך ישראל סבא שלמות עבודת הא-ל איננה בשבירת הגוף או בהזנחתו אלא אדרבה: בשלמותו וברוממותו¹⁶. איסור עבודת כהן בעל מום נותן ביטוי חד ובהיר לאידיאל הגדול הזה, כך שכל הבא בשערי בית המקדש אינו יכול שלא להיחשף אליו.

ג. ישרים דרכי ה'

מרן הרב זצ"ל מתייחס לנידונו, וכותב:

מראה האומללים ובעלי המומין מעכר את רוח הרואה אותם ומביא לפעמים לידי יאוש והשקפות בלתי נכונות בדרכי ה' בעולמו.¹⁷

פעמים שאנו נפגשים עם בעלי מוגבלות קשה, ויש לנו הרהורים כלפי ריבוננו של עולם, שסבל גדול כל כך הוא בגדר האפשר בעולמו. אנו יודעים כי נסתרות דרכי ה', ומאמינים כי "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, א-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא"¹⁸. אך אין זאת אומרת שבכך הנפש שוקטת. ההתמודדות קיימת והיא מאתגרת אותנו לא מעט.

לאור זאת, יש להבין את הרגישות המיוחדת של נוכחות בעלי מומים בעבודת הקודש. מקום המקדש, שאליו עולים כל ישראל כדי להיפגש עם הופעת השכינה, הוא מקור רגשות האמונה והדבקות האלוקית המקננים בכל שדרות העם, למגדול ועד קטן. על כן, חשוב שלא יתבלטו בו גורמים המעוררים תהיות על הנהגת ה', גם אם מקורן של תהיות אלו הוא אך ורק בקוצר דעתם של התוהים.

ד. אז ידלג כאיל פסח

הרש"ר הירש הזכיר בדבריו את הבטחת התורה "כי אני ה' רפאך", ופירש אותה כך: "אם תמסור את כל חייך כדי לקיים את כל תורת ה', הרי תורה זו תהא רפואה מונעת לכל הסבל הגופני והחברתי המעיק על שאר האנושות". מקור מובהק לפרשנותו ניתן למצוא בדברי חז"ל הבאים:

אמר הקב"ה: אין מכה שאין לה רפואה... אם מבקש את שלא יגיע לגופך צרה עסוק בתורה, שהיא רפואה לכל הגוף... אמר רבי יהושע בן לוי: כבר עשה הקב"ה מעין

¹⁶ ולכן מובא בגמרא (נדרים סד, ב): "ארבעה חשובין כמת: עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים", שהצד השווה שבכולם הוא חוסר בשלמות הגוף, החומר והממון.

¹⁷ עין אי"ה פאה, ח.

¹⁸ דברים לב ד.

דוגמא זו בשעת מתן תורה, כשיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין מעבודת פרך, שהיו עושין בטיט ובלבנים, והייתה האבן נופלת עליו מן הבניין ושוברת ידו וקוטעה את רגלו; אמר הקב"ה: אינו דיין שאתן את תורתו לבעלי מומין, מה עשה, רמז למלאכי השרת וירדו וריפאו אותן.^{כח}

מעמד הר סיני היה אירוע שלמעלה מן הזמן. גילוי השכינה פתח שער אל שלמותה העתידי של המציאות והמחיש את ברכתה בזמן ההווה. התורה באה אל העולם כתמצית החיים, האור והטוב, ולא נותר עוד כל מקום לצללי המחלה, הסבל והמום. אפילו המוות מוגר בכוחו של טל תורה, שבו עתיד הקב"ה להחיות את המתים.

דא עקא, הרוממות הזו לא ארכה זמן רב. ככלות ארבעים יום נעשה העגל, ובני ישראל נאלצו לרדת בחזרה אל עולם שמקור החיים והאור נסתר מפניו. שוב חלו, שוב נפלו קרבן למומים ולפגעים שונים, שוב מתו. חזון "כי אני ה' רפאך" הפך, במידה רבה, הלכתא למשיחא. כאשר ישוב אל העולם גילוי תורה בסדר גודל דומה למעמד הר סיני, שבו שמע עם "קול אלקים חיים מדבר מתוך האש"^{כט}.

אז, יחד עם המציאות העתידי המופלאה של "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ"^ל, יתמלאו כל חסרונותיו של הקיום האנושי הן במישור הרוחני והן במישור החומרי, כדברי חז"ל: "עומדין במומן ומתרפאין"^{לא}. הרחיב לתאר זאת מרן הרב קוק זצ"ל:

המצב הרוחני וגם החומרי יהיה בתכלית המעלה והתיקון, דהיינו בענייני דעות "לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה', כי כולם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם"^{לב}, ובענייני בריאות הגוף "אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם"^{לג}, ובכלל "בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים"^{לד}, ובענייני הדברים שהם צורכי החיים "אפס כי לא יהיה בך אביון"^{לה}, כעניין "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת"^{לו}.

כח תנחומא יתרו, ח.

כט דברים ד לג.

ל ישעיהו יא ו.

לא סנהדרין צא, ב.

לב ראה ירמיהו לא לג.

לג ישעיהו לה ו.

לד ראה שם כה ח.

לה דברים טו ד.

לו שבת ל, ב.

לאידיאל השלמות העתידי הזה, שהתנוצץ במעמד הר סיני, נתבצר מקום במשכן ובבית המקדש, בית מועד שבו מתוועדים הקב"ה וכנסת ישראל למעלה מן המקום ולמעלה מן הזמן. בבית המקדש עדיין הקול יוצא מבין שני הכרובים ומדבר את דברי התורה המביאים רפואה וחיים לעולם, ממש כבאותה שעה על ראש ההר. בבית המקדש "מאיר אור העתיד בתיקון עולם המלא", וכבר כעת שוררת בו השלמות העליונה שתשוב ותתגלה בעולם כולו בעת גאולתו.

על מאמר הגמרא ש"אין עונין אמנן במקדש"^{לח} מבאר מרן הרב זצ"ל בזה הלשון:

"לפי שאין עונים אמנן במקדש" – המקדש מתוכן על שם תיקון עולם השלם, מתוך כך הברזל פוסל בו, אע"פ שיש עדיין מציאות למלחמת מצוה וחובה, מכל מקום הואיל והוא מאוס מצד העתיד, ומשום הכי לא בנה דוד את הבית, ככתוב "כי דמים רבים שפכת"^{לט}, ומשום הכי לא היה תיקון ההבדלה בין אנשים ונשים במקדש, כי אם היה צריך לדרוש מקרא^מ, משום שבעתיד בתיקון כל חטא ופגם אין שטן ופגע רע כלל, ואין צריך שום הגנה והבדלה לשמירה מרע... והוא הדין הצורך להשפעה מאחד על חברו, שזהו תיקון ה"אמן", שהוא גדול יותר מן המברך^{מא}, כלומר הסכמה לטוב ואמת המתגלה על ידי חברו, אבל לעתיד לבוא כתיב "לא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו לדעת את ה' כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם"^{מב}, על כן אין מקום לאמן, כי אם מתוך ידיעה עצמית נותן כל אחד תהילה... משום הכי מזכירין במקדש את השם ככתבו, אע"פ דבגבולין נעלם על-ידי כינוי^{מג}, והיינו משום דבמקדש כיסא כבוד מרום מראשון, שמכוון בית המקדש של מעלה, מאיר אור העתיד בתיקון עולם המלא...^{מד}

זוהי אולי הסיבה העליונה ביותר לאיסור עבודת כהן בעל מום במקדש, משום שאין למום קיום במקום הזה. העולם כולו מלא סבל וכאב, ואנו נדרשים להתמודד עמם בענווה, ברגישות, ברחמים ובחמלה. אולם מקום אחד ויחיד קבוע במרכזו של עולם, והוא אורו של

^{לז} ראה עין-אי"ה, מעשר-שני, טז. וראה מה שהוסיף שם: "שיסוד הדברים הוא עכ"פ לדעת הרמב"ם ז"ל [=משנה תורה, הלכות תשובה ט: ב – "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד"]. הרחבת הימצא כל צורכי האדם באין טורח מתיקון הטבע וברכתו לעת המאושרה."

^{לח} תענית טז, ב.

^{לט} דברי-הימים א' כב ח.

^מ סוכה נא, ב.

^{מא} ברכות נג, ב.

^{מב} ראה ירמיהו לא לג.

^{מג} פסחים נ, א.

^{מד} טוב ראי (חלק ט) לתענית, שם, אות כ.

עולם המתנוצץ בקצה המנהרה. העמדת בעלי מומים במקום הזה אינה פוגמת מאומה בשלמותו, אך בהחלט היא מעמידה מחיצה של ברזל בפני העין האנושית המבקשת להתנחם באור הגאולה – ומוטחת בחזרה אל קשיי ההווה.

בסוף הבירור הזה אנו שבים אל המציאות העומדת לפנינו, ויודעים מאוד כי אין בכל הטעמים הללו כדי להמתיק על בעל המום את הדין – באם הוא חש שקשה לו לקבלו. על הפסוק "יהי לבי תמים בחקִיךָ"^{מ"ה} אומר המדרש: "חוקת הפסח וחוקת הפרה"^{מ"ו}, ונראה שכוונתו להסב את תשומת לבנו לא לדמיון שבין שתי המצוות הללו אלא דווקא לשוני. בחוקת הפסח אנו מכוונים את הבן להרבות בשאלה, בדרישה ובחקירה, והאב יושב עמו ומשיב על כל שאלותיו. בחוקת פרה, לעומת זאת, אפילו החכם מכל אדם נענה: "חוקה חקקתי, גזרה גזרתי – אין לך להרהר אחריה"^{מ"ז}. אף בענייננו, אם אין אנו מבינים את טעם המצווה כחוקת הפסח, יש לנו לקבלה כחוקת הפרה, ובמקום שהדעת אינה מתיישבת בטעמים ובהסברים, ומקטרגי התורה רודפים בטענות שווא ושקר, נשוב אל דברי דוד המלך שבהם פתחנו – "כל מצֹותיך אמונה. שקר רדפוני. עזרני"^ט.

^{מ"ה} תהלים קיט פ.

^{מ"ו} מדרש תהלים, שם.

^{מ"ז} ילקוט שמעוני קהלת, רמז תתקעט.